

عفاف و حجاب در فضای مجازی

حیا سر منشاء جان و حیات است

ادب بر آدمی تاج صفات است

بشر وقتی مودب، با حیا شد

یقین ممتاز و فخر کائنات است

گردآورنده: حجت الاسلام علیرضا طالبی، زهرا اسفندیاری

اردیبهشت ۱۴۰۰

فضای مجازی، پدیده‌ای نوین است که در قیاس با زمان پیدایش آن تاکنون، سرعت نفوذ بسیار داشته است؛ به گونه‌ای که امروزه نسل‌های گوناگون، از کودکان تا کهنسالان، از کاربران فضای مجازی به شمار می‌روند. این فضا، با توسعه ابزارها و وسایل گوناگون دسترسی، پیوسته در حال گسترش و تغییر است. در فضای مجازی، مرز واقعیت با غیرواقعیت، برداشته می‌شود و افراد حاضر در آن، با امری متفاوت از آنچه در زندگی واقعی مواجه‌اند، برخورد می‌کنند.

با این همه، فضای مجازی، جدای از فضای حقیقی نیست و پیوستگی استواری میان فضای مجازی و زندگی واقعی انسان‌ها در جهان خارج قابل مشاهده است. فضای مجازی، دارای منشأ اثر در عالم خارج است و کاربران فضای مجازی با حضور در عالم مجازی، در فضایی مجزا و مقطوع از عالم زندگی‌شان حاضر نمی‌شوند.

روابط مجازی، فرهنگ‌ها و سنت‌ها را تحت تأثیر قرار داده و جوامع سنتی را با نگرانی‌هایی روبه‌رو کرده است. در کشور ما نیز با ورود اینترنت و گسترش آن در سطح ابزارهای ارتباطی گوناگون، فضای مجازی به مکانی پُررونق برای شکل‌گیری روابط متفاوت تبدیل شده است.

مقوله‌ای که در این میان، نگرانی‌هایی را به ویژه برای نسل جوان به همراه دارد، اباحی‌گری در فضای مجازی و قیدناپذیری افراد و به ویژه زنان در تعامل و ارتباط است.

گسترش روزافزون انتشار تصویرهای بدون پوشش شرعی از سوی زنان در فضای مجازی، از جمله این نگرانی‌هاست که در جامعه‌های اسلامی، یک نگرانی جدی و رفتار پُرمخاطره به شمار می‌رود. این رفتار ناشایست، ممکن است از سوی نسل جوان و ناآگاه که دنبال الگویابی هستند، تقلید شود

معماری خاص فضای مجازی

فضای مجازی، به سبب تازگی‌اش هنوز برای همه، به ویژه کاربران عمومی، ناشناخته است و بسیاری از این کاربران، در فضایی مبهم و گنگ به تعامل می‌پردازند. این امر، سبب بروز بسیاری از مشکلات برای استفاده‌کنندگان از این فضا می‌شود. از این رو، تبیین دقیق و شناخت کافی از این فضا، برای همه کاربران ضرورت دارد. پویایی زمان (برخط بودن پیوسته کاربران در این فضا و تعطیل ناپذیری آن)، فشردگی مکان (از میان رفتن فاصله‌ها و نزدیکی همه افراد جامعه مجازی با یکدیگر)، گمنامی هویت (سیال بودن هویت کاربران و ناشناس بودن آنها) و فردگرایی (خودمحوری و ارتباط با رایانه به جای ارتباط با انسان‌های دیگر)، از ویژگی‌های فضای مجازی است.

فضای مجازی، مفهوم مکان را دگرگون ساخته است و معنای مکان که محیطی محدود و فیزیکی است، با وجود اینترنت از میان رفته است. تا پیش از پیدایی اینترنت، ارتباط افراد محدود به محله و منطقه خود می‌شد؛ اما فضای مجازی، توانایی سیر و گذار انسان را از محلی به محل دیگر، ممکن ساخته است؛

به گونه ای که انسان می تواند در لحظه ای کوتاه چند محل متفاوت را زیر نظر داشته باشد.

در فضای مجازی، انتخاب اسم، تصویر پروفایل، حلقه دوستان و مهم تر از همه، بازنمایی از خود، بدون هیچگونه نظارت اجتماعی و به صورت آزادانه انجام می شود. از این رو، می توان گفت این آزادی انتخاب را به صورت تمام و کمال می توان دید.

به خلاف دیگر رسانه های ارتباطی، در فضای مجازی انسان می تواند خود دست به تولید محتوا بزند. همچنین، فضای مجازی، دنیای اطلاعات است و هر نوع اطلاعاتی و در همه سطحی، در آن یافت می شود. مخاطب در این فضا می تواند خود به عنوان گزینشگر اطلاعات عمل کند و اطلاعاتی را که به آنها نیاز دارد، انتخاب کند.

شناخت معماری خاص اینترنت، از این رو مهم است که به ما کمک می کند تا با شناخت دقیق از محیطی که در آن کنشگری می کنیم، استفاده از این فضا را بهینه نماییم و آسیبهای آن را کاهش دهیم. (گردآب، ۱۳۹۵)

در فضای مجازی، افراد «احساس آزادی بیان» بیشتری نسبت به فضای واقعی را تجربه می کنند؛ یعنی فرد از هویت واقعی خود جدا شده و در فضایی جدید، روابط و هویت جدیدی را می آزماید. (گرامی و گاموری، ۱۳۹۶: ۵)

فضای مجازی همچون دنیای واقعی، بستر بروز و ظهور ایده ها و اشکال و فرم های مختلف رفتاری است و طبعاً به سبب گستردگی و فراگیری و عمق نفوذش، این روزها از اهمیت بیشتری در اشاعه ارزش ها و هنجارها برخوردار است. مقوله حجاب و عفاف نیز از جمله مواردی است که در این فضا دستخوش هجمه ها و تهدیدهای هنجاری قرار گرفته است. (هدایتی، ۱۳۹۵)

شاید به جرئت بتوان فضای مجازی را از هم گسیخته ترین و متکثرترین فضای ممکن نامید. این فضا، کاملاً مرکز گریز، بدون مرز و فاقد نقطه ثقل است. مفهوم مرز در این فضا، دگرگون می شود و دیگر نمی توان از چارچوب مشخص و قاطعی به نام مرز صحبت کرد؛ فضایی بدون مرکز که سبب ایجاد تکثر معنایی می شود و از هرگونه طبقه بندی و دسته بندی شدن می گریزد؛ زیرا هر یک از مراکز به نوبه خود، منشأ معنابخشی های متفاوت به پدیدارهای اجتماعی می شوند. هویت حاصل از چنین فضایی، هویتی سیال، ناپایدار و نامحدود خواهد بود. در چنین حالتی، رابطه ساده و مشخص بین فرد با اجتماع، و معنای ثابت هویت در دنیای سنتی، از بین می رود و رابطه ای پیچیده، غیرمتمرکز و منتج از مفهوم فضا در ارتباط با هویت ها شکل می گیرد که فاقد شکل ساخت یافته و مشخص است و از هرگونه تعریف و صورتبندی مشخص می گریزد. (گرامی و گاموری،)

مسئله عفاف و حجاب در فضای مجازی

موضوع عفاف و حجاب در فضای مجازی، شاید از دو منظر قابل طرح باشد؛ یکی، عفاف و حجاب کاربران در فضای مجازی، و دوم، شناسایی و بررسی محتواها و فعالیت های گوناگون درباره عفاف و حجاب در فضای مجازی.

حجاب و عفاف کاربران در فضای مجازی

بسیاری از کاربران به چگونگی رفتار دینی در رعایت ارتباط مبتنی بر عفاف و حجاب آگاه نیستند و موارد متعددی در پسندیدن (لایک کردن)، گفت و گوهای برخط، نظردهی زیر مطالب و نظایر آن مشاهده می شود که با ارزش عفاف مطابق نیست. بسیاری از جرائم اینترنتی و جنسی ناشی از آن، مربوط به: نبود سواد اطلاعاتی، سواد دیجیتال و سواد فضای مجازی، سادگی ها و اعتمادهای کاربران به دوستان اینترنتی، به ویژه از

از طرف دیگر، گمنامی باعث می شود که افراد تمایل بیشتری به خودافشایی داشته باشند و بدون ترس از قضاوت دیگران، خواسته ها، نظرها و خاطراتشان را نزد همگان فاش کنند. بنابراین، سطحی از احساسات که ارتباطگران در ارتباطات رایانه واسط منتقل می کنند، حتی از آنچه در تعامل رو در رو می گذرد، پیشی گرفته است. همان طور که اشاره شد، چنین ارتباطات صمیمانه ای به طور معمول با ارتباط عقیفانه در تقابل و تضاد است. بسیاری از کاربران جوان، به ویژه دختران و زنان، تصاویر خصوصی و غالباً بدحجاب و بدون حجاب خود را در صفحات مجازی به اشتراک می گذارند؛ غافل از اینکه این عمل، مانند آن است که افراد آلبوم تصاویر خصوصی و خانوادگی خود را با شمارگان میلیونی در سطح جهان منتشر کنند. رفتارهای کاربرانی که در فضای مجازی، غیرعقیفانه یا کمتر همراه با عفاف است، گاه به نیت خصومت با عفاف و حجاب و به گونه عامدانه به خلاف عفاف و حجاب است. گاهی نیز این کار با قصد و نیت بی احترامی به عفت و حجاب صورت نمی گیرد؛ اما نتیجه ای که از آن رفتار حاصل می شود، به خلاف عفاف و حجاب است؛ یعنی کاربران به دلیل ناآگاهی یا نداشتن سواد فضای مجازی، مرتکب چنین خطاهایی می شوند. راه اندازی پویش هایی همچون: قراردادن عکس بدون حجاب، چهارشنبه های سفید، آزادی های یواشکی و نظایر آن، از نمونه های مبارزه با عفاف و حجاب در فضای مجازی است. در خصوص نمونه های نوع دوم هم می توان به انتشار عکس های باحجاب و انتشار تصاویر زنان با چادر، اما با چهره ای آرایش کرده، برگزاری پویش های «دلبر کی قشنگتره؟» «تو چادر خیلی ماهر شدی» و مانند آن اشاره کرد. حجم بالای تصاویر بدحجابی در شبکه های اجتماعی موجب می شود تا این تصور اشتباه در کاربران ناآگاه شکل گیرد که تمام جامعه اینگونه اند و بدحجابی یک رفتار عمومی و عرفی است و این موضوع دقیقاً ترفندی است که در جریان جنگ نرم بر علیه ارزش های اسلامی از جمله حجاب مورد استفاده قرار می گیرد.